

УДК 82.08

Т. О. Моїсеєва

ВИДАВНИЧИЙ ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ В АВСТРАЛІЇ

Історія українського поселення в Австралії ведеться з кінця 40-х рр. ХХ ст., коли на п'ятий континент прибули перші “переміщені особи”. За півстоліття культурне і громадсько-політичне життя української спільноти набуло значного розвитку. Головна роль у збереженні національної самобутності належить громадам, що діють у кожному штаті, українським церквам і школам, активності мистецьких і спортивних організацій та, безперечно, друкованому слову – книжковій продукції і майже 50 періодичним виданням [1].

Для задоволення культурних запитів української громади в Австралії на континенті поступово виникали українські видавництва. Вивчення мемуарної спадщини й епістолярію визначних українських діячів діаспори та України, періодичних, довідкових та енциклопедичних видань дає певну можливість з'ясувати умови, специфіку формування та функціонування, вплив і роль українських друкарень у справі збереження українського слова на чужині. Слід зазначити, що чимало питань національно-духовного існування українців Австралії, зокрема сфера діяльності видавництв, залишаються сьогодні малодослідженими і потребують подальшого вивчення. Явище українського друкованого слова на теренах п'ятого континенту свого часу досліджували відомий україніст М. Павлишин [9] та С. Радіон [6].

Передовсім зауважимо, що повноцінні українські видавництва, тобто облаштовані відповідним поліграфічним обладнанням, редакцією та мережею збуту своєї продукції, в Австралії, на жаль, так і не сформувалися (причини зазначимо нижче). Першими ж видавати книжкову продукцію почали редакції газет, оскільки саме вони мали мінімальну поліграфічну техніку. В 50-х рр. ХХ ст. україномовні австралійські газети “Єдність” та “Вільна думка” сприяли появі кількох невеликих книжок австралійських авторів, українців за походженням. 1953 р. письменникові, педагогу, громадському й культурному діячеві Д. Нитченкові вдалося заснувати в Мельбурні видавництво “Ластівка”, першою продукцією якого стала книжка для дітей “На гадючому острові”, де автором значився Дмитро Чуб (літературний псевдонім Д. Нитченка). Упродовж 1953–1989 рр. цей письменник відредагував і випустив у світ майже 30 видань, у тому числі й одинадцять чисел альманаху “Новий обрій”, редакція та упорядкування яких переважно належить самому Д. Нитченкові. “В кожному номері альманаху, – згадував поет В. Базилевський, – читаємо: “Упоряд-

кування та загальна редакція Дмитра Чуба... Хотів би тільки додати, що оте упорядкування, редагування й коректура тримаються винятково на ентузіазмі, простіше кажучи, робляться безкоштовно” [2]. Без Д. Нитченка були б неможливі також видання збірника української поезії Австралії та англomовної антології української прози (переклад онука Нитченка, видавця Ю. Ткача).

Протягом 80-х років під маркою “Ластівки” виходить низка поважних творів: віршований роман І. Багряного “Скелька” (1984), “Двісті листів Антоненка-Давидовича”, його ж повість “Смерть” (“Duel”) у перекладі на англійську Ю. Ткача. Він спробував охарактеризувати редакторсько-видавничу діяльність свого близького родича: “Дідусь ... постійно правив чийсь рукописи, і особливо – поетес. Бабуся казала, що він переписував усе наново. Вона навіть робила копії оригіналів з заголовком: “Що Дмитро отримав”, а нижче – “Що Дмитро вислав до газети”. Після смерті бабусі я таких компрометуючих шедеврів найшов не один серед її альбомів з вишивками” [7]. У “Ластівці” видруковано й низку книжок самого організатора видавництва: “Люди великого серця” (1982), того ж року – “У дзеркалі життя й літератури”, згодом оригінал та англійський переклад спогадів “В лісах під Вязмою” (1983), де змальовано випробування в радянських військах і полоні. Треба зауважити: перше довгоочікуване видання цих мемуарних начерків побачило світ ще 1958 р. у Мюнхені, здобувши значний успіх: книги розкуповувалися добре, а в пресі з’явилося з десяток схвальних відгуків критики. 1987 р. три видання витримала книжка “Живий Шевченко” Д. Нитченка. Потім з’явилися “Вовчеченя”, “Стежками пригод”, “Це трапилося в Австралії”.

Спочатку видавнича діяльність Д. Нитченка – насамперед через його вдачу та повсякчасне бажання пропагувати українську культуру – мала успіх: як згадує Ю. Ткач, “дідусь... вмів продати українську книжку – чи то під церквою, чи то листовно. Перед концертами ходив серед публіки у фойє зі своїм нерозлучним портфелем і розмовляв з людьми, напучував, щоб ті купили якусь українську книжку” [2]. Продавати “листовно” – означало, що багатьом своїм, розкиданим по всьому світові, кореспондентам Д. Нитченко разом з листами відсилав п’ять – шість примірників чергової книги, яку ті розповсюджували серед свого оточення. “Закінчився Двомісячник української книжки в Австралії. Протягом двох місяців продано книжок на сім тисяч доларів” [5], – свідчать щоденникові записи видавця у 1966 році.

Власне, усе життя Д. Нитченка поза Україною, зокрема його видавнича праця, присвячувалися просвітнянській роботі, бо, як висловився В. Базилевський, “гаразд розумів – від цього залежить майбутнє української громади, її духовне виживання в англomовному середовищі...”. Загальний тираж усіх видань “Ластівки” склав 35 тисяч примірників, на видання яких

й допомогу своїм знайомим в Україні (на ліки чи друкування збірок і книг) Д. Нитченко витратив майже усі свої заощаджені за життя кошти.

Приватне видавництво намагався створити в Мельбурні фаховий друкар Б. Ігнатів. Окрім комерційних робіт, друкував сатиричний журнал “Перець” (1950–1952) та з 1957 р. газету “Українець в Австралії”. Його приватна друкарня виконувала численні замовлення української громади, зокрема, у штаті Вікторія. Найбільшим досягненням була поява видання Союзу українських організацій Австралії “Українці Австралії” (1966. – 862 с.) за редакцією педагога, журналіста, наукового й громадського діяча Т. Ляховича. Окрім того, були й спроби друкування книжок і брошур під егідою Української висилкової друкарні в Мельбурні.

Завдяки видавництву “Рідна мова” протягом 60–70-х рр. ХХ ст. у Мельбурні з’явилися шкільні читанки, здебільшого під авторством мовознавця й педагога М. Дейко, що користувалися певною популярністю і попитом навіть за межами австралійського континенту. Упродовж 1963–1969 рр. видавництвом “Рідна мова” надруковано шість читанок М. Дейко для молодших класів українознавчих шкіл: “Буквар”, “Рідне слово”, “Волошки”, “Рідний край”, “Євшан-зілля”, “Ще тирса шелестіла” (редакція Д. Нитченка), а також українсько-англійські та англійсько-українські словники (1979), відредаговані М. Дейко. Ці авторські читанки витримали кілька редакцій і перевидань, досі їх знають і рекомендують для навчального процесу в діаспорі.

Нині видавництво „Рідна мова” перебуває у надзвичайно скрутному матеріальному становищі. Через періодику та Інтернет засновники неодноразово зверталися до української громадськості зі сподіванням знайти спонсора на видавництво навчальної літератури. “Без рідної мови – нема нації! ...Мовознавці в діаспорі добре розуміють, що задля збереження української національної ідентичності треба за всяку ціну, в першу чергу, плекати й зберігати українську мову” [8], – так відгукнувся на цю проблему австралійський тижневик “Вільна думка”.

Сьогодні найбільшим українським видавництвом Австралії залишається “Просвіта”, що знаходиться в Мельбурні. Його засновником у 1967 р. виступила Українська католицька церква, насамперед для друку газети “Церква і життя” та з метою видавничого обслуговування всієї громади. Першим головою дирекції „Просвіти” було обрано Т. Ляховича, а основним спонсором й опікуном став єпископ І. Прашко. Це видавництво заповнило велику прогалину в українському культурному житті Мельбурна, коли в цьому значному осередку українського суспільно-культурного життя ще не існувало своєї української друкарні. “Просвіта” виконує різні друкарські замовлення, передусім для Української католицької церкви, зокрема друкує богослужбову

літературу, молитовники (українські – для вжитку в Україні та діаспорі й двомовні англо-українські). У цьому видавництві побачила світ і низка альманахів, поточних інформаційних матеріалів: брошур, звітів, творів україномовних австралійських авторів. Друкарня обладнана сучасною технікою, працюють у ній черниці-василіянки.

1982 р. на чолі з М. Цюраком в Аделаїді певний час функціонувало приватне видавництво “Книга”, що посприяло перевиданню двотомної праці М. Яворського “Нариси з історії України”, а також перекладеної з польської Б. Подолянком книги Л. Василевського “Україна та її проблеми”. Не залишалася поза увагою і праця Д. Нитченка “Люди великого серця” – своєрідний, за словами автора, підсумок довголітньої праці в літературознавстві. У видавництві було надруковано ряд творів місцевих українських авторів, а також різноманітні громадські видання.

Видрукувало низку книг, різних за змістом і характером, австралійське Наукове товариство ім. Т. Шевченка – від дитячих до белетристики й науково-документальних. До останніх, зокрема, належать, за твердженням В. Маркуся та С. Радіона, збірка “Українці Австралії” (щоправда, один із найвпливовіших діячів української спільноти М. Болюх повідомляє, що вищеназвана книга з’явилася у видавництві Б. Ігнатова) й бібліографічні збірки С. Радіона. За підтримки Української Могиллянсько-Мазепинської академії в Мельбурні було видано й частину особисто відредагованих і написаних упродовж 1984–1989 рр. праць С. Радіона.

Не раз українським авторам доводилося видавати книги власним коштом, користуючись послугами різних друкарень. Так, мабуть, найпершою такою книгою в Австралії стала збірка новел “Після облоги міста” (1951) В. Русальського, надрукована, так би мовити, “одноразовим” видавництвом “Світ”. Самотужки видавали свої збірки письменники М. Лазорський та О. Барчинський. Природно, що надруковані таким чином твори мали вкрай невеликий наклад і тому лишалися фактично незаниманими в Україні.

Деякі українські письменники Австралії вважають за доцільне видавати свої твори поза межами континенту в більших національних видавництвах Німеччини, Англії, Канади, США. Скажімо, книжка подорожніх мандрів “З новогвінейських вражень” Д. Нитченка після довгого очікування на друк у місцевому видавництві “Просвіта” з’явилася в світ у Лондоні.

Виховні та пропагандні матеріали видають власними засобами Спілка української молоді, “Пласт” та інші організації української громади.

Спробу поставити друкарську справу на професійну основу виявив у Мельбурні Ю. Ткач, заснувавши 1978 р. видавництво “Байда Букс”, що спеціалізується на друці англомовних (перекладених з української) видань і пе-

редруків творів з України. З 1991 р. Ю. Ткач бере участь у видавничих проєктах у Києві. В активі “Байди” – з десяток книг англійською мовою, низка оригінальних українських творів.

Так само в Мельбурнському видавництві “Фортуна” почав випускати репрезентативні книги-альбоми про Україну П. Кардаш, проте друкується його продукція в Гонконгу.

Кілька фахових видань українських авторів, зокрема відредагованих збірок конференцій і симпозіумів, з’явилося на світ у друкарнях австралійських університетів. Певні свої праці представники української спільноти друкували в австралійських видавництвах. Скажімо, “Український орфографічний словник” Д. Нитченка, що вперше був виданий накладом три тисячі примірників друкарнею “The Globe Press”. Тираж швидко розійшовся, значну частину його закупили українські громади в Канаді та Сполучених Штатах.

За час існування української організованої громади в Австралії надруковано понад 130 книжкових назв, загальний тираж яких не перевищив 200 тисяч примірників. Причина таких невеликих накладів та сама, що й у виданні газет і журналів – невеликий попит, оскільки розраховані вони переважно на українського читача. Проте українці Австралії купують не лише місцеву українську літературу, а й видання, надруковані в діаспорах Німеччини, Канади та США. Збільшується потреба в книгах, що з’являються на батьківщині, в Україні. Кількість імпортованих книг з України останнім роками дещо зростає.

Українська видавнича справа в Австралії ніколи не була й не може бути прибутковою. А. Дімаров згадував про публікацію на шпальтах “Літературної України” наклепницької статті одного літератора: буцімто Д. Нитченко наживається на перевиданні творів українських письменників на теренах Австралії. А. Дімаров добре знав про “доходи” з видавничої справи, тому написав до редакції відповідного листа. Згодом отримав звістку від Д. Нитченка з подякою за заступництво й такими словами: “А які заробітки на книжках, особливо останнього часу, побачите з таких підрахунків. Коли я йшов на пенсію, мав 17 тисяч у банку. За спогади “Від Зінькова до Мельборну” (407 стор.), за 1200 прим., я заплатив друкарні 12900, а повернулося 6000. За спогади “Під сонцем Австралії” (480 стор.), друкував лише 500 прим., заплатив 8000, а вернулося 200... Такий мій бізнес, а Т. того не знає. А скільки від мене пішло хворим, то на видання: лише цього року Києво-Могилянській академії – 1000 американських доларів у подяку за книжку Антоненка-Давидовича, Л. Бойкові – 600 амер. доларів на видання книжки про Бориса Дм., ”Березолеві” – 500 амер. доларів на підтримку, Антоніні Листопад – 1000 дол. на збірку віршів, яка друкується у Львові... І все це з пенсії та мого похоронного фонду” [3]. І постскриптум – “В Україну вислав уже 101 пакунок непроданих і редагованих мною книжок” (тобто, виданих на кошти того ж Д. Нитченка).

Отож, як бачимо, видавничі ініціативи української громади, насамперед через брак відповідного фінансування, не мали можливості бути повноцінно втіленими, тому варто погодитися з думкою дослідника українського друкованого слова в Австралії С. Радіона про те, що видавництва “були радше дрібними, ефемерними і аматорськими” [4]. Значним чином формував таку ситуацію й невеликий ринок української книги, тож займатися українським видавничим бізнесом на п'ятому континенті з метою отримання прибутку наперед було безперспективним. Тому, як і преса, вона трималася переважно на ентузіазмі окремих, найбільш самовідданих представників української громади, на їхньому усвідомленні в необхідності збереження української культури та ідентичності. Автори чи організації, що бажають видати ту чи іншу літературу, роблять це самотужки, власним коштом, друкуючи публікації надзвичайно обмеженим накладом, своїми ж силами, і розповсюджують їх здебільшого в найближчому оточенні. До того ж, книжковий ринок обмежується самою Австралією, і лише 10 – 15 % накладу поширюється поза її межами.

Попри пожвавлення останніми роками зв'язків світового українства з історичною батьківщиною, читачеві в Україні залишається майже невідомою україномовна австралійська книжка. Через обмеженість накладу та фінансову неспроможність видавничу продукція наших співвітчизників в Австралії ніколи не була розрахована на український ринок. Виняток становлять лише видання тих авторів, яким уже за часів незалежності вдалося видрукувати власні твори в Україні – знову ж таки досить обмеженим накладом, що розійшовся в досить неширокому колі обізнаних з літературною творчістю австралійських українців. Перепоною поширення на історичній батьківщині друкованої продукції є і невідомість їх творчого доробку широкому загалові.

На жаль, у середовищі української громади на зеленому континенті з часом попит на рідну книгу і пресу скорочується, що зумовлено зменшенням кількості українців, котрі б вільно володіли мовою своєї прабатьківщини, прагнули читати, особливо оригінальні художні, документальні, науково-пізнавальні тексти тощо, українською мовою. В таких умовах певним чином ситуацію могло б врятувати пропагування й видання творів українських авторів у перекладі на англійську мову. Крім того, як свідчить С. Радіон, в Австралії майже немає (за винятком кіосків в українських установах) українських книгарень, що також значно ускладнює поширення української книги.

Отож, висновки досить невтішні. Якщо ситуація з випуском і поширенням української книги в Австралії не пожвавиться, не виключено, що недовзі видання рідною мовою для наших співвітчизників на п'ятому континенті (так само, як і їхній доробок тут, в Україні) стануть невідомими й

недосяжними. Безумовно, існують Інтернет-ресурси, проте літературна творчість українців Австралії там не поширена, за винятком літературознавчих статей М. Павлишина.

Таким чином, українська видавнича справа в Австралії так само, як і в Україні, потребує підтримки й пропагування на державному рівні: чи то імпорткування книжкової продукції з історичної батьківщини, чи то підтримки, насамперед фінансової, видавничої ініціативи наших співвітчизників на п'ятому континенті. Можливо, посередником у цій справі міг би стати Українсько-австралійський дім, що вже декілька років існує в Києві.

1. Альманах українського життя в Австралії. Сідней, 1994. 2. Базилевський В. З-під евкаліптів // Дмитро Нитченко – людина ідеї: Нариси, спогади, листи, поезії. К., 2003. 3. Дімаров А. Два листи Нитченка // Дмитро Нитченко – людина ідеї: Нариси, спогади, листи, поезії. К., 2000. 4. Енциклопедія української діаспори. К., Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн, 1995. Т. 4. 5. Нитченко Д. В. Під сонцем Австралії. Мельбурн, 1994. 6. Радіон С. Бібліографія українського друкованого слова в Австралії. Мельбурн, 1979 – 1990. Ч. II, III, IV, VII. 7. Ткач Ю. Отаким був мій дідусь // Дмитро Нитченко – людина ідеї: Нариси, спогади, листи, поезії. К., 2003. 8. Шумський В. Креховецька Л. Рідна мова – душа народу! // Вільна думка. 2003. № 36. 9. Pavlyshyn M. The Ukrainian Press in Australia / The Ethnic Press in Australia. Melbourne, 1989.

УДК 655.411

О. Пашинська

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА В ЖИТОМИРІ
(за матеріалами документів товариства)**

Понад двадцять два відсотки населення України складають національні меншини. Однією з найчисельніших етнічних груп є поляки. Вони займають сьоме місце після росіян, білорусів, молдаван, болгар, угорців і румунів. На Житомирщині живе найбільше українських поляків – 49 тисяч. Століттями ця етнічна група демонструвала свою культуру, брала активну участь у житті міста та області. Сьогодні в Житомирі функціонують дев'ять польських організацій, Польське наукове товариство й Польський дім.

Однак видавнича діяльність польських об'єднань області представлена скупо. Основна проблема – недостатнє фінансування. Друкований матеріал продукується у вигляді наукових серій, періодики, монографій.

Стаття 11-а Європейської хартії регіональних мов або мов національних меншин передбачає, що держави, котрі підписали цю хартію, зо-